

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10651035>

Musayev Navruzjon Eshberdi o'g'li

Mustaqil izlanuvchi – "Octobank" AJ Muammoli aktivlar bilan ishlash department direktori.

Annotatsiya. *Muallif fuqarolik muomalasida opsiyon shartnomasini tuzish va undan foydalanish masalalarini ko'rib chiqadilar, uning predmeti kelajakda aktivni sotish bo'yicha shartnoma tuzish huquqini haq evaziga olishdir. Shuningdek shartnoma tuzish uchun opsiyon yuborish tartib-taomillari ko'rib chiqildi.*

Kalit so'zlar: *shartnoma, opsiyon shartnomasi, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi, tartib-taomillar, fuqarolik muomalasi*

Opsionning "strayk" bahoga nisbatan almashuv (joriy) kursining o'sishi "apsayd" (inglizcha "upside" - yuqori tomoni) deb ataladi. Uning "strayk" bahoga nisbatan pasayishi esa "daunsayd" (inglizcha "downside" - pastki tomoni) deb ataladi, u o'z egasiga kontragentdan bunday ijroni amalga oshirish majburiyatiga mos keladigan muayyan aktivni sotish yoki unga boshqacha tarzda berishni talab qilish huquqini beradi. Opsionni sotib olish aktivning o'ziga bo'lgan huquqlarni ta'minlamaydi, faqat kelajakda uni olish huquqini beradi. Opsion egasi bu huquqdan foydalana olmaydi [2].

Opsion egasi unga nisbatan Opsionni sotib olgan aktivni sotib olish huquqidan foydalanish yoki uni sotib olishdan bosh tortish imkoniyatiga ega, shu bilan birga u tomonidan to'langan Opsionni sotib olish uchun to'lov (opsion mukofoti) opsiyonda qoladi.

Opsion shartnomasi - bu har qanday fuqarolik-huquqiy shartnomaning o'ziga xos xususiyati bo'lib, uning shartlariga ko'ra Opsion egasi (shartnoma tarafi) boshqa tomondan majburiyatni ma'lum vaqt ichida bajarishni talab qilish huquqiga ega yoki o'z majburiyatlarini bajarishdan bosh tortish, buning uchun u Opsion mukofotini to'laydi. Ushbu sifat jihatidan Opsion shartnomasi nomlanmagan, aralash va asosli shartnomalar, uchinchi shaxs foydasiga tuzilgan shartnoma, dastlabki shartnoma, ommaviy shartnoma, qo'shilish shartnomasi kabi shartnoma tuzilmalariga o'xshaydi, ya'ni bunday shartnoma tuzilmalari bilan. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining shartnoma to'g'risidagi umumiy qoidalarda mustahkamlangan. Har qanday fuqarolik-huquqiy shartnoma (ijara, ta'minot, shartnoma va boshqalar), agar buning uchun asoslar mavjud bo'lsa, ushbu tuzilmalardan biri sifatida tavsiflanishi mumkin. Ya'ni shartnomaviy munosabatlarni erkinlashtirish va xalqaro standartlar talablariga muvofiqlashtirish maqsadida:

– mamlakat iqtisodiyoti rivoji uchun muhim ahamiyat kasb etishi mumkin bo'lgan yangi shartnoma turlarini (turistik xizmatlar ko'rsatish, distrib'yutorlik shartnomasi, agentlash, eskrou, Opsion va boshq.) muomalaga kiritish [2].

Emitent opsiyasi ro'yxatdan o'tgan qimmatli qog'ozdir. Emitentning Opsionlarini joylashtirish va ularni joylashtirish to'g'risidagi qaror qonunlarda belgilangan aksiyalarga almashtiriladigan qimmatli qog'ozlarni joylashtirish qoidalariga muvofiq qabul qilinadi. Shu bilan birga, emitentning Opsionlariga qo'yiladigan talablarni bajarishda aksiyalarni joylashtirish narxi bunday Opsionda ko'rsatilgan narxga muvofiq belgilanadi.

Yuqoridagi me'yorning mazmunidan ko'rinib turibdiki, emitentning Opsionini sotib olish aylanma ishtirokchisiga aksiyalarni yoki foizli boshqa emissiyaviy qimmatli qog'ozlarni belgilangan narxda belgilangan o'z xohishiga ko'ra ma'lum bir vaqt ichida miqdor narxda sotib olish imkoniyatini kafolatlaydi. Hozirgi vaqtda qimmatli qog'ozlarni sotib olish uchun bo'sh mablag'ga ega bo'lmagan holda, u emitent opsiyasidan foydalanib, o'zini aktivlar narxining o'zgarishi xavfidan himoya qilib, kelajakda qat'iy belgilangan narxda sotib olish imkoniyatini ta'minlash huquqiga ega [3].

OPSIONNING 3 TURI MAVJUD:

1. Sotib olishga opsiyon ("call option") - bu opsiyonni sotib oluvchi shaxsni, valyuta kursining o'sish xavfidan (yoki ma'lum bir sanaga hisob-kitob qilishdan) o'zini himoya qilish maqsadida, mazkur valyutani sotib olish (yoki hisob-kitobni amalga oshirish) huquqidir (majburiyati emas).

2. Sotishga opsiyon ("put option") - bu opsiyonni sotib olgan shaxsni, valyuta qadrsizlanishidan o'zini himoya qilish maqsadida, shu opsiyonni sotishga (yoki ma'lum bir sanaga hisob-kitob qilish) huquqini (majburiyatini emas) bildiradi.

3. Opsion stellaj (nemischa "stellage") yoki ("put-call option") - bu opsiyon egasiga valyutani bazis bahosi bo'yicha sotib olish yoki sotish huquqini beradi (bir vaqtning o'zida sotib olish va sotishni emas). Opsionda uning muddati ko'rsatiladi.

Opsionning muddati - bu sana yoki ma'lum bir davr bo'lib, sana yoki davr muqolati o'tib ketsa, mazkur opsiyonni ishlatib bo'lmaydi.

Opsionning 2 uslubi mavjud: a) Yevropacha va b) amerikacha.

Yevropacha uslub - bunda opsiyon faqat ma'lum bir belgilangan sanaga ishlatilishi mumkin. Amerikacha uslub - bunda opsiyon, opsiyon davrining istalgan paytida ishlatilishi mumkin. Opsion o'z kursiga ega. Opsion kursi - bu uning strayk bahosidir (inglizcha "strike price"). Bu valyutani sotib olish ("put") yoki sotish ("call") mumkin bo'lgan, ya'ni opsiyon aktivi bahosidir. Opsionni sotib oluvchi shaxs opsiyonni sotuvchi yoki uni yozib bergan shaxsga mukofot deb atalmish vositachilik haqini to'laydi. Mukofot bu, opsiyonning bahosidir.

Opsionni sotib oluvchi shaxsning xatari shu mukofot miqdori bilan cheklanadi, o'z navbatida opsiyonni sotuvchi shaxsning xatari esa olingan mukofot miqdoriga kamayadi. Opsionga egalik qilish, uni sotib olgan shaxsga, oldindan bilib bo'lmaydigan kelgusidagi o'zgarishlardan o'zini himoya qilish imkonini beradi. Opsion shartnomasi, opsiyon egasi uchun ijro etilishi majburiy bo'lgan shartnoma emas. Shuning uchun ham, agarda opsiyon amalga oshirilmasa, egasi uni berib yuborishi yoki ishlatmasdan qoldirishi mumkin [5].

Opsion va forward shartnomalari o'rtasidagi asosiy farqlar: 1.Sotib oluvchi apsayddan foyda oladi. 2.Sotib oluvchi daunsayddan himoya qilingan. 3.Sotib oluvchi opsion uchun mukofot to'laydi. Mukofot, ya'ni opsionning bahosi quyidagi 2 elementdan tashkil topadi: a) ichki qiymat va b) davriy qiymat. Ichki qiymat (boshqacha nomi ichki qimmatligi) - bu, opsion egasini uni sotishdan olgan to'liq daromadi. Opsion mukofotining pastki chegarasi ichki qiymatga tengdir. Chunki sotuvchi opsionning strayk bahosi va joriy bahosi ("spot" kurs) sifatidagi farqdan kichik bo'lgan mukofotga rozi bo'lmaydi. Misol. "Spot" kurs 1AQSh dollari 1380 so'mni tashkil etadi.

Opsiondagi sotib olish "strayk" bahosi 1370 so'm. Opsion egasi AQSh dollarlarini 1AQSh dollari 1370 so'm bahoda sotib olishi va 1AQSh dollari 1380 so'm bahoda sotishi mumkin. Bunda opsionning ichki qiymati 1 so'mni (1380 so'm - 1370 so'm) tashkil etadi. "Ichki qiymat" tushunchasidan kelib chiqqan holda opsionlar quyidagilarga farqlanadi: 1."Puldagi opsionlar" (inglizcha "in the money option"). 2."Pulni oldidagi opsionlar" (inglizcha "at the money option"). 3."Pulsiz opsionlar" (inglizcha "out of the money option"). Opsionning almashuv kursi uning shartnoma, strayk bahosidan yuqori bo'lsa "puldagi opsion" bo'ladi. "Puldagi opsion" mustaqil ijobiy qiymatga ega, ya'ni f'yuchers joriy bahosidan past bo'lgan sotish bahosiga ega sotuvchi opsioni yoki sotish bahosi, f'yuchers joriy bahosidan past bo'lgan sotib olish opsioni [5].

Shunday qilib, sotuvchiga Opsion narxini to'lash uchun naqd pul to'lash orqali xaridor opsion shartnomasida (opsion oldi-sotdi shartnomasi) nazarda tutilgan kelajakda sotuvchi bilan tegishli shartnoma tuzish huquqiga ega bo'ladi.

Opsion shartnomasini tuzishda uning tomonlari uni amalga oshirish sanasida aktivlarning bozor stavkalari qanday bo'lishini bilishmaydi. Ushbu mashq aktsiyalarning narxiga yoki sotib olishning kutilgan sanasidagi boshqa aktivlarning qiymatiga qarab, Opsionni sotuvchidan aktivni sotib olishni talab qilish yoki qilmaslik to'g'risida qaror qabul qiladigan xaridorning irodasiga bog'liq. Agar bunday talab Opsion shartnomasida nazarda tutilgan shartlar va tartibda qo'yilgan bo'lsa, sotuvchi o'z majburiyatlarini bajarishdan bosh tortishga haqli emas (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi). Aks holda, xaridor uni sudda o'z majburiyatlarini bajarishga majburlashga (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi) yoki Opsion shartnomasini rad etishga va etkazilgan zararining to'liq qoplanishini talab qilishga haqli (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi). Ushbu xulosa sud amaliyoti bilan tasdiqlangan.

Agar opsion oldi-sotdi shartnomasi bo'yicha ijro etish shart bo'lmasa, xaridor O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi asosida opsion shartnomasidan kelib chiqadigan shartnomani o'zi tuzish yoki uchinchi shaxs foydasiga topshirish huquqidan foydalanishi mumkin. shaxsiy xususiyatga ega bo'lgan yoki ushbu huquqni boshqa shaxsga o'tkazish qonun yoki shartnoma bilan taqiqlangan.

Opsion oldi-sotdi shartnomasi bo'yicha sotuvchi o'z shartnoma tuzish majburiyatini opsion xaridorining roziligi bilan va uchinchi shaxs Opsion shartlarini bajarish imkoniyatiga ega bo'lgan taqdirda uchinchi shaxsga o'tkazishi mumkin.

Sotuvchi Opsion shartlarini bajarish o'rniga xaridorga tovon puli (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi) o'tkazish yoki boshqa majburiyatga (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi) o'zgartirish yo'li bilan uning oldidagi majburiyatlarini tugatishga haqli. yoki tomonlarning kelishuviga binoan boshqa yo'llar bilan [4].

Biroq, opsianni sotib olishdan kelib chiqadigan huquqning xususiyatini hisobga olgan holda, xaridor ularni xo'jalik shirkatlari va jamiyatlarining ustav (ulush) kapitaliga hissa sifatida qo'shishga haqli emas, chunki shartnoma tuzish huquqi ushbu shartnoma bo'yicha olingan. opsiyon o'zining huquqiy tabiatiga ko'ra mulkiy emas. Shuningdek, uni oddiy sheriklik shartnomasi bo'yicha (qo'shma faoliyat to'g'risida) badal sifatida o'tkazish mumkin emas, chunki qonunda bunday imkoniyat ko'zda tutilmagan.

Opsion predmeti faqat aksiyalar yoki boshqa emissiyaviy qimmatli qog'ozlar bilan cheklanmaydi, u boshqa aktivlar, masalan, ijara huquqi bo'lishi mumkin. Kelajakda lizing shartnomasini tuzish huquqiga Opsionni sotib olib, xaridor kelajakda o'zi uchun manfaatdor bo'lgan mol-mulkni Opsion oldi-sotdi shartnomasida oldindan kelishilgan shartlarda olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Agar kontragent o'z majburiyatlarini bajarmasa, xaridor o'z majburiyatlarini natura shaklida (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi) bajarish to'g'risida da'vo qo'zg'atish huquqiga ega, chunki sotuvchining Opsion oldi-sotdi shartnomasi bo'yicha majburiyatlari o'z majburiyatlarini bajarishi shart. tomonidan belgilangan tartibda bajarilishi va ularni bajarishdan bir tomonlama bosh tortishga yo'l qo'yilmaydi (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi). Buning o'rniga xaridor ham shartnomadan chiqish va o'ziga yetkazilgan zararining to'liq qoplanishini (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi), shuningdek shartnomada nazarda tutilgan boshqa javobgarlik choralarini qo'llashni talab qilishga haqli [4].

Shunday qilib, bir holatda, tomonlar turar-joy bo'lmagan binolarni ijaraga olish huquqi uchun variantni sotish bo'yicha shartnoma tuzdilar. Opsion bo'yicha qaytarib sotib olish predmeti dastlabki sublizing shartnomasi shartlariga ko'ra ko'chmas mulkni ijaraga olish huquqi edi. Shartnomaga muvofiq, xaridor sotuvchiga 18 000 AQSh dollari miqdoridagi Opsion mukofotining qiymatini to'lagan. Keyinchalik, shartnoma taraflari noturar joyni ijaraga berish to'g'risida dastlabki shartnoma tuzdilar. Biroq, keyinchalik sotuvchi xaridorga mulkni ijaraga berishning mumkin emasligi to'g'risida xabardor qilgan, shu sababli xaridor shartnomani bajarishdan bosh tortgan va yo'qotishlarni qoplashni talab qilgan. Sotuvchining Opsion oldi-sotdi shartnomasini bajarishdan bosh tortganligini hisobga olib, sud O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining moddasi asosida xaridorning Opsion qiymatini zarar sifatida undirish to'g'risidagi da'vosini qanoatlantirdi [5].

Ko'rib chiqilayotgan holatda, sotuvchi va'da qilinganidek, xaridor bilan dastlabki ijara shartnomasini tuzish orqali Opsion shartlarini bajargan. Biroq, keyinchalik u asosiy ijara shartnomasini tuzishdan qochganligi sababli, Opsion mukofotini ushlab qolish uchun asoslar yo'qoldi va u uni xaridorga qaytarishga majbur bo'ldi. Shunday qilib, xaridorning huquqlarini himoya qilish uchun Opsion shartnomasi shartlarida Opsion mukofoti

qaytarilishi mumkin bo'lgan holatlarni qo'shimcha ravishda ko'rsatish foydali bo'ladi (bizning holatlarimizda bu asosiy shartnomani tuzishdan bosh tortishdir) [3].

Opsion predmeti qator xizmatlarni taqdim etish huquqi ham bo'lishi mumkin, masalan, aeroportda yo'lovchilar bagajini qadoqlash va savdo avtomatlari orqali tovarlarni sotish bo'yicha xizmatlar ko'rsatish imkoniyati. Huquqni (variantni) sotish bilan bog'liq bunday shartnoma qonunda ko'rsatilgan shartnoma tuzilmalarining birortasiga kirmaydi, u shartnoma erkinligi printsipli asosida tuzilishi joiz bo'lgan nomsiz shartnomalarga taalluqlidir. Bunday shartnoma bo'yicha tomonlar o'zlarini majburiyat bilan bog'lab qo'yganligi sababli, ular o'zboshimchalik bilan undan voz kecha olmaydi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlamoqchimanki, innovatsion rivojlanish yo'liga o'tish uchun nafaqat mamlakatda zarur infratuzilmani yaratish va rag'batlantiruvchi imtiyozlarni belgilash, balki menejrlarni ushbu yuqori xavf darajasini baholash vositalari bilan ta'minlash kerak. investitsiya turi. Haqiqiy Opsion usuli ana shunday e'tiborga molik yondashuvlardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. T.: Adolat. 2021.
2. Мехмонов Қ. М. (2022). Даствлабкн шартнома юрндк кучга эгамн?//Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (10-2), 881-891.
3. Сатторов Д.В., Расулова М.М. (2021). Опционный договор. Имущественные отношения в Республики Узбекистан, (1 (193)), 122.
4. Хамидов С.К. Метод реальных опционов: от ценных бумаг к инновациям// Вестник Инновации и инвестиции. №3. Челябинск. С. 146.
5. Opsion shartnomalari <https://uz.denemetr.com/docs/768/index-32581-1.html?page=20>